

УДК 338.43.02

Н. В. СТАТІВКА

**МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК МЕХАНІЗМ ВИЗНАЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ**

Визначено роль міжнародних порівнянь продуктивності сільського господарства як механізму стимулювання більш ефективного використання ресурсного потенціалу України. Виконано оцінку ступеню використання ресурсного потенціалу сільського господарства України

The role of international comparisons of productivity of agriculture is definite as a mechanism of stimulation of the more than effective use of resource potential of Ukraine. Estimation of degree of the use of resource potential of agriculture of Ukraine is executed

Ключові слова: сільське господарство, ефективність, ресурсний потенціал.

Низька ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні обумовлена невідповідністю між ресурсним потенціалом та його віддачею. Більше того, існує тенденція зниження ефективності використання потенціалу сільськогосподарських угідь. Зокрема, одним з чинників, що спричиняє це явище, є відсутність у машинно-тракторному парку сільських господарств багатьох видів сільськогосподарських машин і знарядь для комплексного, багатоопераційного обслуговування рослинницьких, тваринницьких та інших галузей агропромислового виробництва.

Проблема ефективного використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах агропромислового комплексу в умовах реформування власності та формування ринкових відносин є однією з головних, і від її вирішення залежать не тільки фінансові результати господарювання, але й конкурентноздатність продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках. Держава має забезпечити підтримку конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах інтеграції України у світовий економічний простір. Тому дослідження питань, що стосуються даної проблеми агропромислового виробництва, є актуальними.

Проблема формування і ефективного використання ресурсного потенціалу досліджували такі відомі економісти: В. Андрійчук, В. Більський, О. Бугуцький, П. Гайдуцький, С. Дусановський, О. Крисальний, І. Лукінов, В. Месель-Веселяк, І. Михасюк, В. Нелеп, В. Олійник, О. Онищенко, Б. Пасхавер, Г. Підлісецький, Д. Прейгер, П. Саблук, А. Стельмащук, В. Трегобчук та ін.

Проте малодослідженим аспектом проблеми є визначення саме розмірів наявного ресурсного потенціалу сільського господарства України, що може бути забезпечено лише шляхом порівняльного аналізу продуктивності сільського

господарства України з іншими країнами, які знаходяться у приблизно однакових природнокліматичних умовах. Такі порівняння (бенчмаркінг-аналіз) є своєрідним механізмом визначення ресурсного потенціалу та одночасно ефективності його використання.

Зокрема, фахівці Асоціації “Український клуб аграрного бізнесу” в 2009 р. започаткували впровадження системи порівняльного аналізу *agri benchmark* в Україні [1]. Цей механізм в умовах достатньо високої відкритості українських ринків агропродукції дозволяє виявити сильні і слабкі сторони вітчизняних господарств порівняно з основними конкурентами на світових ринках та дозволяє зробити усвідомлений вибір щодо пріоритетів виробництва, а також оптимізувати виробничі процеси або проаналізувати сильні і слабкі сторони технологій, що застосовуються [1]. Проте актуальною є проблема формування системи порівняльного аналізу на національному рівні.

Метою статті є визначення ролі міжнародних порівнянь продуктивності сільського господарства як механізму стимулювання більш ефективного використання ресурсного потенціалу України.

Частка біологічно продуктивної землі, що використовується певною країною, з одного боку, визначає ефективність використання ресурсного потенціалу, з іншого – рівень дії цієї країни або людини на оточуюче середовище. Це взаємовідношення відбилося у виразі “слід ноги на навколишньому середовищі” або “екологічний відбиток”. Вислів *environmental footprint* вперше використали канадські вчені-екологи М. Вакернейгель і У. Риз у роботі “Наша дія на екологію: скорочуючи людський вплив на Землю” [6], що вийшла в світ у 1996 р. Вакернейгель і Риз підрахували, що в 1900 р. середній американець використовував всього 1 га поверхні земної кулі для задоволення всіх своїх потреб і попитів. Нині середньостатистичний “відбиток” американця дорівнює 9,6 га землі. Для порівняння: наша планета надає ресурс 1,8 га на людину, незалежно, в якій країні вона проживає. Застосовуючи теорію “відбитка” на практиці, кожний житель планети може “тиснути” на 1,8 га землі, не вимагаючи від природи більше, ніж вона може дати.

Згодом термін “екологічний відбиток” набув популярності і сьогодні активно використовується в науковій літературі – дискутуються лише способи підрахунку, але не сам принцип визначення навантаження на оточуюче середовище. Методика подібних оцінок така. Уважається, що людина, яка випиває п’ять чашок кави на день, споживає більше землі, ніж людина, яка п’є каву тільки раз на день. Логіка така: перш, ніж перетворитися на напій, кущі кави повинні десь рости і кінцевий продукт має пройти весь процес переробки і доставки. Цей процес включає кількість вихлопних газів, які виділяє машина, що перевозить каву на кавову фабрику, і викиди від літака, що доставляє готову до споживання каву. У свою чергу, вегетаріанець більш нешкідливий щодо “споживання” природи, ніж той, хто вживає м’ясо, оскільки сільськогосподарські тварини їдять, п’ють тощо.

Мешканці міста, які регулярно користуються послугами хімічистки, спричиняють більш негативну дію на природу, ніж мешканці села, які цього не

роблять. Те ж можна зазначити і про продукти, що продаються в продовольчих магазинах, які потрібно не тільки виростити, обробити і упакувати, але і перевезти в іншу точку Землі [6].

Американська дослідницька організація Redefining Progress традиційно публікує розміри “відбитків” різних держав світу. За її оцінками, в 2001 р. середньостатистичний житель планети використовував 23,47 га землі, в той час, як наша планета могла надати лише 15,71 га. З них 6,77 га – це територія, що використовується для забезпечення людини енергією і транспортом, 7,13 га – продовольством, 2,79 га – житлом, 6,78 га – товарами і послугами.

Ці ж 23,47 га таким чином розподіляються за видами ресурсів: кожна людина використовує 8,88 га лісів, 3,06 га – полів, 6,33 га – пасовиськ і 5,20 га – світового океану. Для Африки “відбиток” дорівнює 7,48 га при доступних 27,51 га; для Близького Сходу і Середньої Азії ця пропорція складає 41,61 – 13,55; для держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону – 19,42 (що використовуються) – 29,97 (доступних), для Латинської Америки і Карибського басейну – 16,90 – 22,22; для Північної Америки – 95,99 – 53,16, для Західної Європи – 60,70 – 16,84; для Центральної і Східної Європи – 31,36 – 12,45.

Середньостатистичний житель США використовує 108,95 га. Для Білорусі цей показник рівний 35,17, для Естонії – 29,84; Латвії – 24,11; Молдови – 9,52; Росії – 48,35; України – 40,46; Вірменії – 5,20; Азербайджану – 20,60; Грузії – 7,60; Казахстану – 35,66; Киргизстану – 10,19; Таджикистану – 4,64; Туркменістану – 27,86; Узбекистану – 20,58. Для порівняння, Китай – 12,46 га, Індія – 4,83; Великобританія – 62,56; Швеція – 66,76; Іспанія – 50,68; Італія – 41,51; Північна Корея – 43,93; Південна Корея – 39,69; Японія – 53,21 га [5].

Проте не всі враховують, що мова йде про використання ресурсів всієї планети, а не окремої держави. Наприклад, за оцінкою президента Національного центру екологічного прогнозування (НЦЕП) Т. Зейналова, на сьогодні на кожного громадянина Азербайджану доводиться 0,2 га земель, що використовуються для сільськогосподарських потреб. “Як географ, – пише він, – можу сказати, що сьогодні в Азербайджані для сільськогосподарських потреб використовується максимум 1,7 мільйони га, відповідно, якщо розділити цю землю на населення країни (приблизно вісім з половиною мільйонів чоловік), то доведеться 0,2 га на кожного [6]”. Він указує, що йдеться саме про сільськогосподарські потреби.

Іншим чином виглядають дані організації Global Footprint Network. За її підрахунками, в 2003 р. середньостатистичний житель планети використовував 2,2 га землі, у той час, як біологічні можливості планети надавали в розпорядження людини лише 1,8 га. Середньостатистичний американець використовував 4,7 га. Розклад для пострадянських держав виглядає таким чином: Естонія – 5,7; Латвія – 6,6; Литва – 4,2; Білорусь – 3,2; Росія – 6,9; Україна – 1,7; Вірменія – 0,6; Азербайджан – 1,2; Грузія – 1,2; Казахстан – 4,1; Киргизія – 1,4; Таджикистан – 0,5; Туркменістан – 3,8; Узбекистан – 0,8. Для порівняння ми приводимо ті ж країни, що і для попереднього рейтингу: Китай – 0,8; Індія – 0,4; Великобританія – 1,6; Швеція – 9,6; Іспанія – 1,7; Італія – 1,0; Північна Корея – 0,5; Південна Корея – 1,3; Японія – 0,7 [2].

Попри методологічні розбіжності в розрахунках “екологічного відбитка”, які з часом будуть нівельовані, можна очікувати, що увага міжнародної спільноти до раціонального використання ресурсного потенціалу кожної країни буде посилюватись. Адже це стосується не лише проблем екології, але й продовольчої безпеки багатьох країн, які вже потрапили до зони дії світової продовольчої кризи. Тому уряди тих країн, які мають достатні або збиткові посівні площі сільськогосподарських культур, мають нести певну міжнародну відповідальність не тільки за використання відповідних ресурсів, але й за ту організаційно-правову модель сільськогосподарського виробництва, що застосовується на національному рівні.

Зокрема, розрахунки, проведені асоціацією “Український клуб аграрного бізнесу”, показали, що середньостатистичне підприємство степової зони України використовує лише 40 % наявного потенціалу, якщо порівнювати із найбільш ефективними підприємствами. В умовах погіршення кон’юнктури світових і українського товарних ринків, а також різкого скорочення обсягів державної підтримки в 2009 р. ключовим фактором стабільного господарювання в сільському господарстві України є підвищення ефективності роботи сільгоспідприємств. Серія інших розрахунків, проведених на прикладі Черкаської області, дозволила визначити не лише середній рівень ефективності, але і ідентифікувати основні причини низької ефективності. В окремих випадках це була надмірна зайнятість, недостатнє технічне забезпечення, неоптимальний розмір землекористування.

Розрахунки показують, що в Україні з 31,1 млн га землі, що може використовуватись для сільськогосподарських потреб, у 2008 р. для вирощування основних сільськогосподарських культур ужито лише 24,9 млн га або 80 %. Ще більші втрати ресурсного потенціалу викликані низькою продуктивністю його використання, що можна орієнтовно оцінити внаслідок порівняння відповідних показників з показниками інших країн [3].

На рис. 1 представлено результати порівняння урожайності зернових і зернобобових культур в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

Необхідно зауважити, що вибір країн для порівняння є складним, зважаючи на багатокритеріальність. Основними країнами для порівняння обрано Німеччину, Францію та Польщу, а для такої культури, як соняшник, – Францію, Угорщину та Аргентину. Основні критерії, за якими обрано країни, наведено в табл. 1.

Аналіз даних, наведених на рис. 1, показує, що в урожайному 2004 р. урожайність зернових і зернобобових культур в Україні була нижче, ніж у Німеччині та Франції, приблизно у 2,6 рази та в 1,2 рази менше, ніж у Польщі. Необхідно зауважити, що, починаючи з 2000 р., урожайність цих культур в Україні почала зростати, особливо в урожайні роки – в 2001 – 2002 рр. до 27,1 – 27,3 ц/га, до 28,3 ц/га в 2004 р. та до 34,6 ц/га в 2008 р. Проте і в даному випадку врожайність приблизно у два рази нижче від потенційної. А це означає, що Україна могла б виробляти близько 105 – 107 млн т зернових і зернобобових культур на рік (проти 52,3 млн т у 2008 р.).

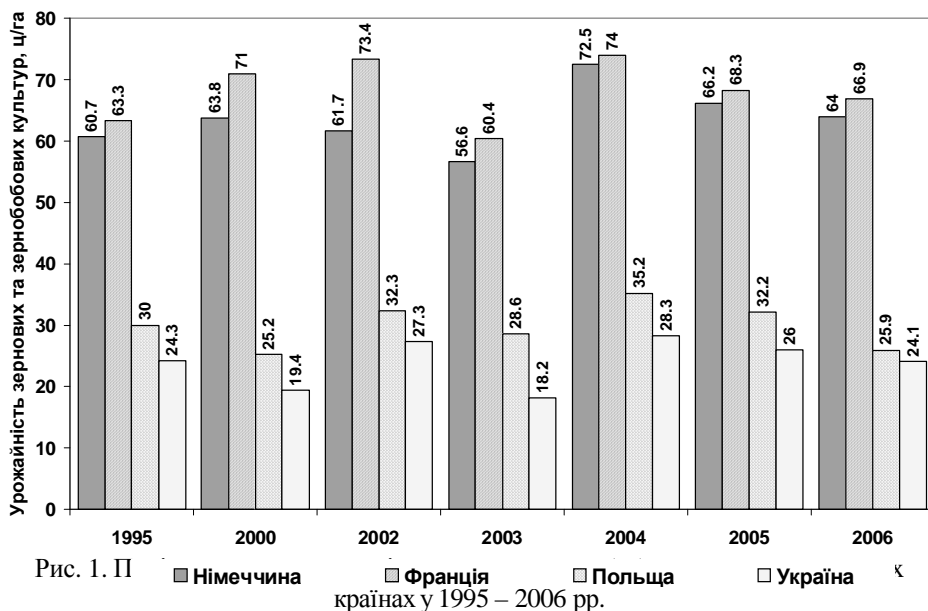

Рис. 1. П ■ Німеччина □ Франція □ Польща □ Україна ×
країнах у 1995 – 2006 рр.

Таблиця 1

Показники, що характеризують параметри розвитку країн, обрані для порівняння ресурсного сільськогосподарського потенціалу

Країна	Середньорічна чисельність населення в 2006 р., млн	Загальна площа сільськогосподарських угідь, млн га	З неї рілля, %
Аргентина	39,0	129,9	22
Німеччина	82,4	17,0	70
Польща	38,1	15,9	76
Угорщина	10,1	5,9	78
Україна	46,6	37,0	84
Франція	61,4	29,6	63

На рис. 2 наведено результати порівняння урожайності цукрових буряків в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

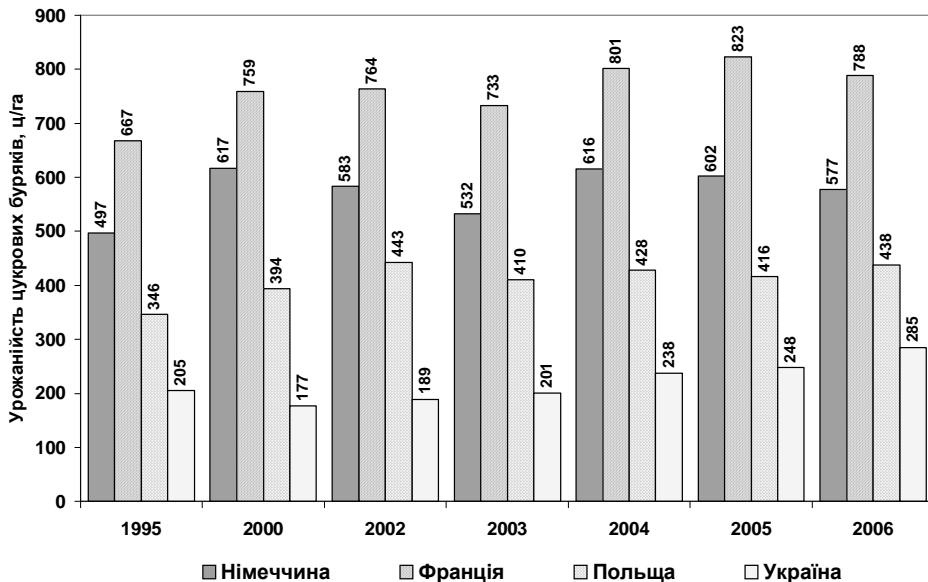

Рис. 2. Порівняння урожайності цукрових буряків (фабричних) в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

Аналіз даних, наведених на рис. 2, показує, що в 2006 р. урожайність цукрових буряків в Україні була нижче, ніж у Німеччині, в 2,8 рази, ніж у Франції в 2 рази та 1,5 рази менше, ніж у Польщі. Починаючи з 2000 р., урожайність цукрових буряків в Україні також почала зростати. У 2008 р. вона досягла 15,3 ц/га, що на 25% вище рівня 2000 р. Проте і в 2008 р. урожайність цукрових буряків в Україні приблизно в 1,5-1,6 рази нижче від потенційної. Тому Україна при 100 %-му використанні свого потенціалу могла б виробляти близько 20 – 21,5 млн т цукрових буряків на рік (проти 13,4 млн т у 2008 р.).

На рис. 3 наведено результати порівняння урожайності соняшнику в окремих країнах у 1995 – 2006 рр. І в даному випадку, якщо взяти 2005 р., середній за врожайністю цієї культури, ми маємо відставання від інших країн у 1,5 – 1,8 разів. Необхідно підкреслити, що після 2001 р. посівні площі під соняшник в Україні були суттєво розширені (рис. 4), що було обумовлено високою рентабельністю виробництва цієї культури (табл. 2) переважно на експорт. Наприклад, у 2006 році в Україні було вироблено 5424 тис. т соняшника, тоді як у Франції – 1440 тис. т, а в усій Західній Європі – 7125,6 тис. т. У всьому світі на другому місці після України знаходиться лише Аргентина – 3798 тис. т.

У той же час суттєво зменшилися посівні площі під кормові культури, що негативно позначилось на продуктивності тваринництва України, зокрема на виробництво м'яса та молока.

На рис. 5 наведено результати порівняння надоїв молока на одну корову в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

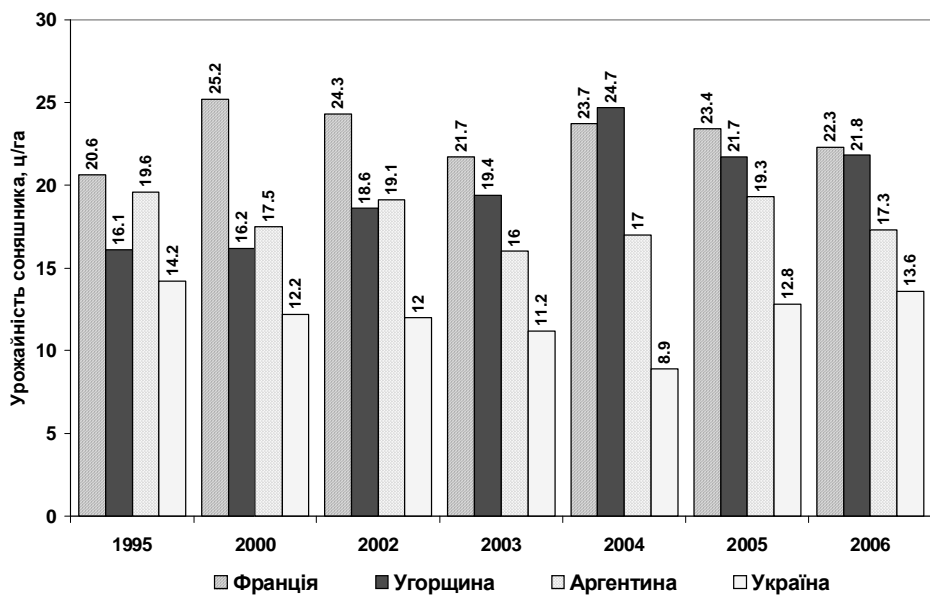

Рис. 3. Порівняння урожайності насіння соняшника (у вазі після доробки) в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

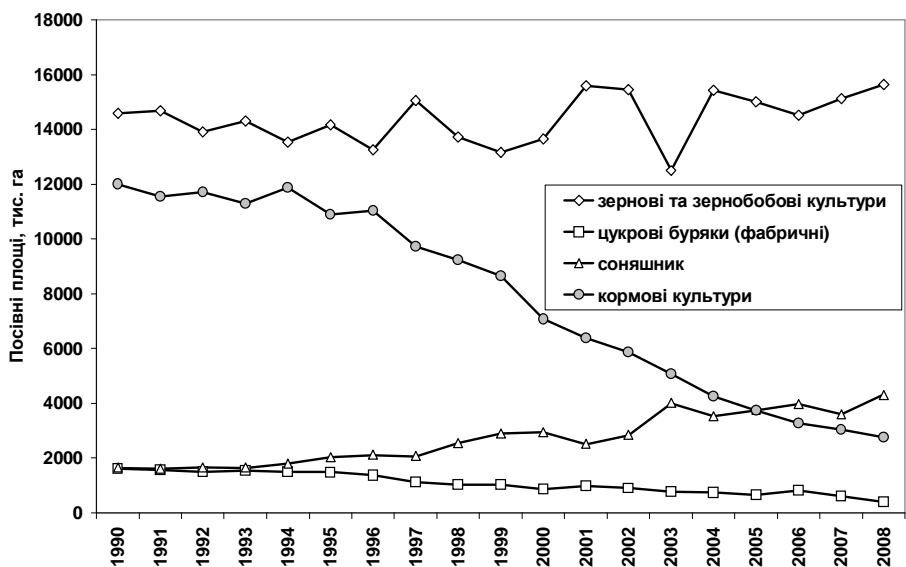

Рис. 4. Динаміка посівних площ в Україні під основні сільськогосподарські культури у 1990 – 2008 рр.

Таблиця 2

Рентабельність сільськогосподарського виробництва в Україні, %

Рік	Продукція рослинництва	з неї:					Продукція тваринництва
		зерно	насіння соянинику	цукрові буряки (фабричні)	картопля	овочі відкритого ґрунту	
2000	30,8	64,8	52,2	6,1	14	-1,7	-33,8
2001	35,8	43,3	68,7	1,5	11,4	-0,8	-6,6
2002	22,3	19,3	77,9	-8,6	24,2	8,9	-19,8
2003	41,7	45,8	64,3	6,2	33,5	30,9	-18,8
2004	20,3	20,1	45,2	-0,8	-0,7	-5	-11,3
2005	7,9	3,1	24,3	4,8	17,8	16,1	5
2006	11,3	7,4	20,7	11,1	56,2	14,8	-11
2007	32,7	28,7	75,9	-11,1	24,7	14,1	-13,4
2008	19,5	16,2	20,3	7,4	5,5	10,3	0,4

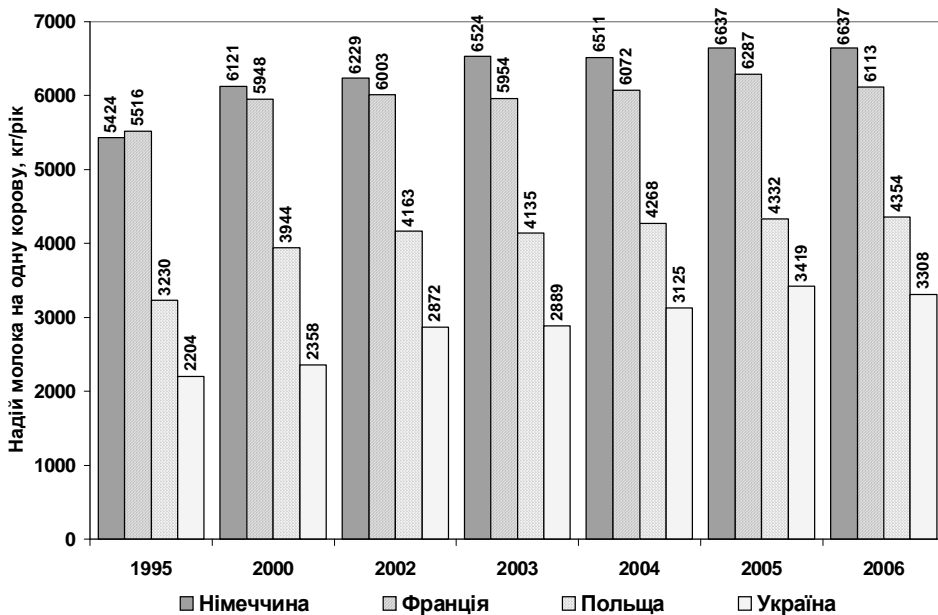

Рис. 5. Порівняння показника надій молока на одну корову в окремих країнах у 1995 – 2006 рр.

Аналіз даних, наведених на рис. 5, показує, що в 2006 р. середньорічний надій молока на одну корову в Україні був нижче, ніж у Німеччині, в 2,0 рази, ніж у Франції – в 1,85 рази та в 1,3 рази менше, ніж у Польщі. Ця ситуація спостерігається на фоні постійної тенденції зниження поголів'я корів в Україні, що призводить до зниження виробництва молока. Наприклад, у 2006 р. в Україні було вироблено 13,3 млн. т молока, у Німеччині – 28,5 млн. т, у Франції – 24,2 млн. т та в Польщі – 12 млн. т. У перерахунку на одну особу населення це складає в Україні 285 кг, а в Німеччині, Франції та Польщі відповідно 346; 394 та 315 кг.

Не краща ситуація й з виробництвом м'яса. Якщо в Україні в 1990 р. було вироблено м'яса усіх видів (у забійній вазі) 4357,8 тис. т, то в 2000 р. – 1662,8 тис. т (у 2,6 рази менше), а в 2007 р. – 1911,7 тис. т або у 2,3 рази менше рівня 1990 року.

Однією з причин різкого погіршення використання ресурсного потенціалу сільського господарства в Україні є зниження парку сільськогосподарської техніки. Так, у 2006 р. парк тракторів у сільському господарстві нашої країни склав 344 тис., що на 125 тис. менше, ніж у 1995 р. У Польщі парк тракторів склав у 2006 р. 1437 тис. шт., що на 118 тис. більше, ніж у 1995 р. Значно більший, ніж в Україні парк тракторів у Франції та Німеччині — у 2006 р. він складав відповідно 1152 та 944 тис. шт.

Відсутність достатньої кількості сільськогосподарської техніки загрожує продовольчій безпеці України та не дозволяє повною мірою використовувати ресурсний потенціал її сільського господарства. Необхідно зрозуміти, що більш суттєву загрозу для України становить не міжнародна фінансова, а сільськогосподарська криза, що наближається завдяки недолугій аграрній політиці держави. Адже як розуміти той факт, що в січні – березні 2009 р. в Україні вироблено аж 25 тракторів, що складає 1,4 % до відповідного періоду 2008 р. За цей же час вироблено 113 дискових борін (7,3 %) та 229 сівалок (8,6 % до рівня 2008 р.). Для порівняння: за I квартал 2009 р. у Білорусі вироблено 12,9 тис. тракторів (73,4 % до I кв. 2008 р.) [4].

Таким чином, на підставі міжнародних порівнянь можна стверджувати, що на сьогодні ресурсний потенціал України не використовується за рахунок більш низької продуктивності сільськогосподарського виробництва приблизно на 50 та ще на 20 % – за рахунок невикористання наявних земельних угідь.

Тому бенчмаркінг-аналіз як механізм визначення ресурсного потенціалу та ефективності його використання необхідно перевести на національний рівень та законодавчо закріпити його застосування у системі державного регулювання агропромислового комплексу України. Ми переконані, що використання цих та інших засобів економічного аналізу дозволить сформувати системні і комплексні підходи до підвищення ефективності господарювання на державному та корпоративному рівнях, що особливо важливо в сучасних складних економічних умовах.

Література:

1. Ключовий фактор успіху в складних умовах – підвищення ефективності. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/12-01-2009/1231755412/>

2. От 1,2 до 20,60 га // Эхо. – 2008. – 30 травня. – Режим доступу : www.1news.az/print.php?item_id=20080530112730439&sec_id=4
3. Россия и страны мира. 2008. : [стат. сб.] // Росстат. – М., 2008. – 361 с.
4. Социально-экономическое положение Республики Беларусь в январе-марте 2009 г. – Режим доступу : <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/doclad/mar/4.pdf>
5. Экологические от печатки. – Режим доступу : <http://www.washprofile.org/ru/node/7725>
6. *Wackernagel M.* Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth / Mathis Wackernagel and William Rees // Philadelphia, PA and Gabriola Island, B.C., Canada : New Society Publishers, 1996. – 160 p.

Надійшла до редколегії 25.06.2009 р.